

Kernwaarden

Het beschermen waard in Amerongen en Leersum



Vereniging voor Dorp en Natuur
Amerongen-Leersum



‘Kleinschaligheid’



‘Omzoomde openheid’



‘Nabijheid van de Rijn’



‘Levende historie’



‘Heuvelrug, bos en heide’

Colofon



Kernwaarden is een uitgave van de Vereniging voor Dorp en Natuur Amerongen-Leersum in samenwerking met Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij KNHM en studenten Landschapsarchitectuur en Ruimtelijke Planning van Wageningen Universiteit.

Redactie

Maarten Poolman, Ineke Vrij-Standardt, Peter van Oosten de Boer.

Organisatie Kernwaardendiscussie

Maarten Poolman, Jan van Prooijen, Pieter Rozema, Jan van der Valk en Ineke Vrij-Standardt, met medewerking van Wageningen University & Research Center WUR.

Bijzondere dank aan Pieter Rozema (KNHM), Jan-Pieter van de Klashorst, Raoul Beunen en de masterstudenten Francis Schaefer en Anne van Schaijk.

Eindredactie en vormgeving

Peter van Oosten de Boer, Leersum.

Druk: Budgetdruk, Harlingen.
Oplage 1000.

Copyright

Vereniging voor Dorp en Natuur Amerongen-Leersum 2013.

Foto's in dit boekje zijn geselecteerd uit de inzendingen van: E-J. Beek, Marie Brummelhuis, Jaap van Dijke, Marita Flikkema, Gerry van der Garde-Veldhuizen, Ellis van Geijtenbeek, Jan Hogendoorn, Cees Keur, Maria Laurant, Bram Mabelis, Eppo Mulder, René Munsters, Peter van Oosten de Boer, Maarten Poolman, Ben Verboom, Freek Visser, Ineke Vrij-Standardt, Gerda Ykema.



De Heemtuin van Dorp en Natuur, met de multifunctionele schuur.

Dorp en Natuur

De *Vereniging voor Dorp en Natuur Amerongen–Leersum* is opgericht in 1966 en telt ca 930 leden.

De vereniging wil door middel van tal van activiteiten bijdragen aan een goede leefomgeving die past binnen het historische en landschappelijke karakter van onze dorpen.

Dorp en Natuur zet zich in voor o.a.:

- Het behoud en, waar mogelijk, herstel van het historische karakter en

de natuurlijke omgeving van Leersum en Amerongen.

- Het bewaren van de natuurlijke en landschappelijke waarden van onze dorpen en hun natuurlijke groenvoorzieningen die aansluiten op de Heuvelrug en de uiterwaarden. Ook het bevorderen van nieuwe natuur behoort tot het werkterrein.

Twee dorpen, vijf kernwaarden

De *Vereniging voor Dorp en Natuur Amerongen-Leersum* is opgericht in 1966, toen plannen voor grootschalige nieuwbouw het dorpskarakter en het landschap van onze twee dorpen bedreigden.

900 leden

Vanaf haar oprichting heeft de vereniging veel bewoners van zowel Leersum als Amerongen aan zich weten te binden. Dorp en Natuur is een echte bewonersorganisatie: met meer dan 900 leden (2012) vertegenwoordigt zij maar liefst 7,5% van de bevolking. Bovendien is er sprake van een hoge mate van actieve participatie van de leden in verschillende werkgroepen. Hierdoor – de macht van het getal! – heeft de vereniging altijd veel invloed gehad op de ruimtelijke ontwikkeling van Amerongen en Leersum.

Sluipend...

Tegenwoordig is de bedreiging niet meer zo direct en zo zichtbaar als destijds. Maar wat zich nu voordoet is een voortdurende, *sluipende aantasting* van de kernwaarden. Dat is minstens zo'n groot probleem. En omdat de noodzaak tot ingrijpen veel minder 'gevoeld' wordt, moeten we als Dorp en Natuur nu meer dan vroeger



'Vijf kernwaarden'. Op 17 november 2012 discussieerden bewoners van beide dorpen en deskundigen groepsgewijs aan de hand van de ingezonden foto's.

verantwoorden waarom we ons verzetten (of juist niet!) tegen bepaalde veranderingen in en om onze dorpen.

Brede discussie

We kunnen dan ook niet volstaan met een beleidsdocument dat de visie van het bestuur of zijn individuele leden uitdraagt. In plaats daarvan kiezen we ervoor, in een bredere discussie vast te stellen wat nu eigenlijk de kernwaarden zijn van Amerongen en Leersum – en die kernwaarden overtuigend in beeld te brengen.

120 foto's

In het najaar van 2012 heeft Dorp en Natuur de inwoners opgeroepen om foto's in te zenden van wat men in en rond het dorp mooi of waardevol vindt, en - eventueel - wat juist niet. Dit heeft geresulteerd in een 120-tal foto's.

Discussie met bewoners

Studenten Landschapsarchitectuur van de Universiteit Wageningen hebben die foto's in een context geplaatst. De uitkomsten zijn in een discussieavond met bewoners en leden besproken. De discussie mondde uit in de vaststelling van *vijf kernwaarden* voor Amerongen en Leersum:

- Omzoomde openheid
- Levende historie
- Kleinschaligheid
- Nabijheid van de Rijn
- Heuvelrug, bos en heide

Daarbij kwam óók het grote belang naar voren van het menselijke element, een *bloeiende dorpsgemeenschap*, voor de instandhouding van kernwaarden.

De vijf kernwaarden zijn in dit boekje met foto's geconcretiseerd. Wij hopen hiermee de richting én de grenzen

aan te geven voor de toekomstige ontwikkeling van Leersum en Amerongen.

René F.J.J. Munsters

Voorzitter Dorp en Natuur



Kleinschalig landschapselement: de historische grenspaal tussen Leersum en Amerongen.

Kernwaarden nader beschouwd

Hoe zijn we tot de vijf kernwaarden van Amerongen en Leersum gekomen? De ingestuurde foto's waren al gauw in een aantal thema's vóór te sorteren. Er was veel van de Bovenpolder en van historische gebouwen, zowel kastelen als boerderijen. De deelnemers aan de discussieavond spraken in diverse typeringen over open ruimten omzoomd door bomen, open-gesloten, kleinschalige open gebieden, en over bosgebied en Nationaal Park. De studenten Landschapsbeheer van de

Wageningse universiteit lieten in hun presentatie duidelijk deze verschillen in openheid zien. Uit de foto's en de resultaten van de discussieavond tezamen waren kernwaarden te destilleren die voor een deel geografisch te duiden zijn.

Karakteristieke landschappen

Daar is ten eerste het gebied ten noorden van Leersum en Amerongen: de *Heuvelrug* met de bossen, de heide en het Leersumse Veld. De Heuvelrug

is een stuwwal, ontstaan tijdens de voorlaatste ijstijd. Daardoor zijn er heel bijzondere landschapselementen te vinden, zoals steile hellingen en holle wegen. De *Rijn* vormt samen met de Bovenpolder een afgebakend terrein met een heel ander karakter: *De nabijheid van de Rijn* is een kernwaarde. De rest van de omgeving is min of meer open landschap, waarin we toch heel verschillende kenmerken

ontdekken. Enerzijds het eeuwenoude verkavelingspatroon met smalle lange ontginningsstroken ('copen') ten zuiden van de Nieuwe Steeg en langs de Ameronger Wetering. Anderzijds het onregelmatige, halfopen kampenlandschap bij Darthuizen en de engen tussen Amerongen en Leersum. Dit alles vatten we samen als de kernwaarde *Omzoomde openheid*. Want grote open ruimten ontbreken hier, altijd is er op zijn minst een bomenrij te zien.



Historisch en kleinschalig

Uit de foto's en de discussieavond kwam de aanwezigheid van kastelen en landgoederen, de dorpskern van Amerongen, historische boerderijen in Leersum en de tabakschuren naar voren als de kernwaarde *Levende historie*. *Kleinschaligheid* werd ook als een kernwaarde gezien. Dus dat de dorpen klein en overzichtelijk zijn, met daardoor ook een samenhangende dorpsgemeenschap. En dat grote industrie en grootschalige landbouw ontbreken. Bij deze kernwaarde hebben we ook kleine landschapselementen gevoegd.

Begrenzing

Zo zijn we gekomen tot de vijf kernwaarden die in dit boekje verbeeld worden. Als redactie konden we in die vijf categorieën de meeste foto's onderbrengen, evenals het merendeel van de opmerkingen die we tijdens de discussieavond noteerden. Soms was het moeilijk uit te maken bij welke kernwaarde een foto zou thuishoren. Dat was bijvoorbeeld het geval bij een aantal foto's van boomrijke lanen. Het moet overzichtelijk blijven. De rijkdom aan flora en fauna hebben we niet apart benoemd, en ook observaties

over het menselijk element, hoe belangrijk ook, hebben we buiten beschouwing gelaten.

Tot slot

Natuurlijk is de hier gebruikte opsomming van kernwaarden arbitrair. Maar het lijdt geen twijfel dat onder andere deze kernwaarden zijn die het wonen in Leersum en Amerongen zo aangenaam en waardevol maken. We moeten onze kernwaarden koesteren en trachten te behouden.

Linker pagina

Links: Schets van de verschillende gebieden rond Leersum en Amerongen, door de studenten landschapsarchitectuur Anne van Schaijk en Francis Schaefer. Ten noorden de beboste stuwwal, ten zuiden van west naar oost de onregelmatige, halfgesloten zandige gronden en engen bij Darthuizen, het halfopen rationale slagenwerk (de strokenverkaveling) en de open, weidse uiterwaarden.

Rechts: Schets van Anne van Schaijk en Francis Schaefer waarin het onderscheid tussen open en gesloten duidelijk naar voren komt. Ten noorden van de dorpen de donkere geslotenheid van de bossen. Aan de zuidkant de halfopen ruimten.

Deze pagina

Komend vanuit Wijk bij Duurstede over de slingerende dijk is steeds een ander gezicht op Amerongen te zien, met de Andrieskerk als markant punt.





Kernwaarde 1: *Omzoomde openheid*

Het buitengebied van Amerongen en Leersum is nog relatief rijk aan historische engen en ontginningsstroken waarvan de openheid beklemtoond wordt door houtwallen of bosrijke achtergronden.

Linker pagina

De Schevichovense Eng, gezien vanaf Dekkersbos, met de boerderij Schevichoven op de achtergrond.

Deze pagina

Foto rechts: Een typische ontginningsstrook ('cope') bij de Gooijerdijk, Leersum.

Onder: Het Onderlangs, Amerongen 'waar je kievieten kunt horen in de lente en ganzen in de winter'.





Omzoomde openheid

Deze pagina

Foto links: Deze schaapskooi in Leersum zou in 1973 worden afgebroken, maar kon gelukkig verplaatst worden en staat nu mooi tegen de achtergrond van het Zuylesteinse Bos.

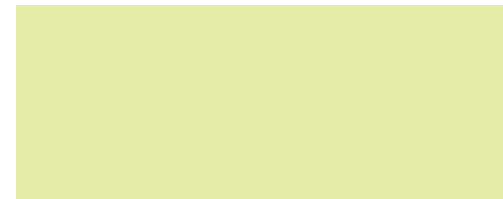
Foto links onder: Boompartijen omsluiten de vijver waarin kasteel Broekhuizen zich spiegelt.

Foto onder: De Amerongse Eng, gezien vanaf de Rijksstraatweg. Hier dreigt al jaren aanleg van een bedrijventerrein.

Rechterpagina

Foto boven: Een onvervangbaar stukje halfopen cultuurlandschap aan de zuidrand van Amerongen.

Daaronder links: Een wandelpad over de Eng tussen Leersum en Amerongen.



Maar...

... de openheid wordt soms wreed verstoord, zoals door de hooibalen die al jaren liggen te vergaan op de Amerongse Eng.



Kernwaarde 2: *Levende historie*

Beide dorpen zijn rijk aan historische gebouwen: kastelen, boerderijen, kerken, schaapskooien, tabaksschuren. Daarvan heeft Amerongen veel in de dorpskern, Leersum meer in de randen van het dorp.



Boven: De zuiver classicistische Tombe van Nellesteijn, op de Donderberg in Leersum - een uitzonderlijk monument, uniek in Europa.
Rechts: Huijs Amerongen, het laat-17e-eeuwse kasteel midden in het dorp.



Links: Kolland aan de Lekdijk in Amerongen, pachtboerderij van het gelijknamige landgoed, gebouwd in 1858.
Rechts: de boerderij Schevichoven aan de Middelweg in Leersum, met zijn trapgevel en duiventoren.
Links onder: het Drosthuis uit 1675, het oudste huis van Amerongen.
Rechts onder: Kasteel Zuylestein in Leersum ging in 1945 door bombardement verloren, maar het Poortgebouw bleef behouden en is volop in gebruik, o.a. als trouwlocatie.



Levende historie



Linker pagina

Grote foto: Het neoclassicistische kasteel Broekhuizen (1796) is aan de buitenkant geheel gerestaureerd en krijgt een horecabestemming.

Kleine foto's

Boven: Woonboerderij Boerendans aan de Boerenbuurt, Leersum, gesticht in 1791, heeft zijn agrarische uitstraling behouden.

Midden: Molen Maallust, Amerongen, verplaatst en in volle glorie hersteld.

Onder: Amerongen: ooit dienden het dorp en zijn inwoners het kasteel, nu dient het kasteel het dorp als toeristische attractie.

Deze pagina

Grote foto: De kaarsrechte Nieuwe Steeg, met statige eiken omzoomd, is een typische ontginningsweg. Vlak aan de rand van de bebouwing, maar de afwezigheid van geparkeerde auto's benadrukt een landelijke sfeer

Links boven: De laat-gotische (1555) toren van de Andrieskerk in Amerongen is maar liefst 55 meter hoog.

Links onder: Een van de karakteristieke tabaksschuren die Amerongen rijk is, vond een nieuwe bestemming als informatiecentrum van de stichting Het Utrechts Landschap.



Maar...



... de monumentale Margaret Turnorlaan, vroeger open voor kinderspel, staat nu vaak helemaal volgeparkeerd.



Kernwaarde 3: Kleinschaligheid



Kleinschaligheid betekent: knusse pleintjes, kleine akkers, bescheiden hoeven, géén hoogbouw... en de aanwezigheid van aardige kleine landschapselementen. Juist deze kleinschaligheid wordt gewaardeerd.



Linker pagina

Grote foto: Boerderijcomplex Vreedendaal (Boerenbuurt 3) benadrukt het dorpse karakter van Leersum.

Kleine foto's links: Over de dijk of over de weg: je ziet meteen dat je een bijzonder dorp binnenrijdt: Amerongen.



Deze pagina

Links: Leuk detail aan de Van den Boschstraat/Holleweg, Amerongen.

Rechts: Hotel-restaurant-café Buitenlust past volmaakt in de dorpse sfeer van Amerongen.

Links onder: Deze langhuisboerderij met schaapskooi in Overberg heeft zijn oorspronkelijke karakter behouden.

Rechts onder: Kleinschalig verkeer: met het veer Amerongen-Eck en Wiel de Rijn over, per auto, op de fiets of te voet. 't Is een 'gierpont' die door de stroom wordt voortbewogen, maar tegenwoordig ook een motor heeft.



Kleinschaligheid



Deze pagina
Links: Akkertje onder Darthuizen.
Onder: Informeel zitje aan het eind van Zandvoort, Amerongen, waar ‘de Heeren van Twee Uur’ samenkomen.

Rechter pagina
Bovenaan links: Een deftig woonhuis uit begin 19e eeuw aan de Amerongse Overstraat.
Midden: ‘Verhoefslagingspaal’ aan de Lekdijk, een ‘klein landschapselement’ dat een bepaalde boer verantwoordelijk was voor het dijkgedeelte vóór zijn hoeve.
Rechts: Vanaf de Boerenbuurt toont Leersum zich echt nog als een dorp, met z’n kerktoren, weilanden en een boerderij met ooievaarsnest...
Grote foto: Landbouw op kleine schaal: tarwe tussen de bossen bij Valkenheide.



Maar...



... de belangen van de landbouw en die van het verkeer komen wel eens in conflict met de kleinschaligheid van een dorp...



Kernwaarde 4: *De nabijheid van de Rijn*

De Amerongse Bovenpolder is voor een deel afgegraven om nieuwe natuur te maken. 45 hectare kwelmoeras wordt nu gevoed met schoon kwelwater van de Heuvelrug. Tegen dit afgraven van weilanden was eerst protest, maar nu wordt de Bovenpolder geroemd om zijn natuurlijke uitstraling en rijkdom aan flora en fauna.



Foto rechts: Strekdammen in de Nederrijn, die hier de natuurlijke grens tussen Utrecht en Gelderland, tussen Heuvelrug en Betuwe vormt.

Linksboven: Donkere wolkenpartijen spiegelen zich in de sloot. En altijd op de achtergrond: de Heuvelrug.
Foto rechtsboven: De overtocht met de gierpont naar de Betuwe zorgt voor prachtige vergezichten. Bij terugvaart geeft de blik op de Utrechtse Heuvelrug velen een gevoel van thuiskomst.
Linksonder: De Rijn treedt regelmatig buiten haar oevers, door smeltwater- en regentoevoer uit Zwitserland en Duitsland. De uiterwaarden lopen onder, maar de dorpen zijn goed beschermd door de winterdijken.
Rechtsonder: Niet alleen een rustiek plaatje, deze schapen en knotwilgen. Er zit ook een praktische kant aan: de begrazing verstevigt de grasmat en de knotwilgen onder langs de dijk breken de golfslag als de uiterwaarden onderstromen.



De nabijheid van de Rijn



Linker pagina
Uiterst links: In één overzicht: de uiterwaarden, het kwelmoeras, de schoorsteen van de oude steenfabriek en op de achtergrond het zilveren lint van de Rijn.

Links boven: Tienduizenden ganzen overwinteren in de uiterwaarden.
Links onder: De aloude herberg Den Rooden Leeuw - thans restaurant - gezien vanaf de Lekdijk.



Deze pagina
 Het zou zo een winterschilderij uit vroeger eeuwen kunnen zijn. Als er ijs ligt kan er al gauw geschaatst worden op de uitgegraven waterlopen.

Maar...

... eeuwenoude knotwilgen die de dijk beschermden tegen golfslag, zijn onlangs verplaatst om ruimte te maken voor dijkversterking. Hopelijk overleven de bomen deze drastische ingreep.



Kernwaarde 5: *Heuvelrug, bos en heide*

De Heuvelrug stamt uit de voorlaatste ijstijd. Een goede eeuw geleden graasden er nog schaapskudden op uitgestrekte heidevelden, nu voert bos de boventoon. Een gebied dat uitnodigt tot natuurgerichte recreatie.

Deze pagina

Links onder en rechts: Het Leersumse veld, waar ooit turf gestoken werd, is nu een rijk gevarieerd wandelgebied. Door de ontvening zijn de Leersumse Plassen ontstaan, rijk aan vogels en libellen die je vanuit een observatiehut kunt bekijken. Het veld wordt open gehouden door begrazing. *Rechts onder:* Dood hout moest vroeger vóór de winter verwijderd worden. Nu mag het blijven liggen - een symbool van de relatie tussen 'blijvend' en 'vergankelijk'.



Rechter pagina

Grote foto: Zo sprookjesachtig kan het zijn als het gesneeuwd heeft in de bossen, zoals hier bij de Utrechtse Baan.

Rechts boven: De Broekhuizer spreng, bijgenaamd Poederwijk, gegraven voor de voeding van de vijver van het gelijknamige kasteel in Leersum.

Rechts onder: Gemengd bos bij Dartheide, onderaan de helling van de Darthuizerberg (47m), in de buurtschap Breeveen.



Heuvelrug, bos en heide

Foto onder: Wandelaars dalen af in de Darthuizer Poort, het ‘gat in de berg’ dat in de voorlaatste IJstijd is ontstaan door afstromend smeltwater van de gletsjer.
Rechts boven: In het verlengde van de Holle Weg, ten noorden van

Amerongen, vind je deze échte holle weg. Geen smeltwater, maar eeuwenlang gebruik als verkeersweg heeft dit pad zo uitgesleten, *Rechts onder:* Vroege herfst in het bos bij Dartheide.



Foto rechts boven: Een van de ontelbare wandelpaden op de Heuvelrug in de vroege herfst.
Links onder: Er zijn talrijke grafheuvels op de Heuvelrug. Ze behoren tot de oudste sporen van menselijke bewoning van ± 5000 jaar geleden. Afgebeeld is de reconstructie van een grafheuvel bij het Berghuis in Amerongen.



Maar...

De één z’n plezier is de ander z’n ergernis: een omgeploegd bospad als gevolg van ‘sportief’ gebruik, hier op de Keienberg in Amerongen. Hoeveel recreatiedruk kan een kwetsbaar natuurgebied verdragen?





Jammer

Foto links

Drie van de schaarse monumenten in de Leersumse dorpskern: de toren van de Michaelkerk, de herberg King William en de 'boerderij van Dorrestein'. Maar wat jammer dat ze zo overschreeuwd worden door allerlei straatmeubilair.

Foto rechts

Gezicht op de voormalige herberg Den Rooden Leeuw en een gerestaureerde schuur nabij de Lekdijk, Amerongen. Als dat metalen hek op de voorgrond nu eens vervangen werd door een houten hek, en het raster door een haag, zou dit stukje landelijkheid nog veel mooier zijn...





Liniaalrecht doorsnijdt deze imposante eikenlaan het landgoed Kolland - van de Lekdijk bij Amerongen tot de Ameronger Wetering bij Leersum.